

ме вони відігравали вирішальну роль у розвитку політичних відносин між королем і царем наприкінці XVII ст. Попередньо «поділивши» гетьманати, очільники Речі Посполитої та Московського Царства намагалися перетягти (кожен на свій бік) низову республіку, позаяк саме від цього залежав успіх тієї чи іншої політичної сили у грі, головний приз якої були частини колись єдиної Гетьманщини. Як і раніше, монархи змагалися за право мати найкращих вояків Центрально-Східної Європи – українських козаків.

Список літератури

1. Полное собрание законов Российской империи: в 45 т. – Спб., 1830. – Т. II. – 976 с.
2. Смолій В., Степанков В. Правобережна Україна в другій половині XVII – XVIII ст.: проблема державотворення. – К., 1993. – 71 с.
3. Станіславський В. Гетьман Правобережної України Андрій Могила. – УДЖ., - К., 2002. - № 4. – С. 110–121.
4. Станіславський В. Політичні відносини Запорозької Січі з Річчю Посполитою та Правобережною Україною у 1686-1699 рр. – УДЖ., - К., 1999. – № 1. – С. 18–31.
5. Станіславський В. Політичні відносини Запорозької Січі з Річчю Посполитою та Правобережною Україною у 1686-1699 рр. – УДЖ., - К., 1998. – № 6. – С. 3–11.
6. Станіславський В. Військове співробітництво та пошук політичної взаємодії Запорожжя й Речі Посполитої в 1686-1699 рр. // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – Вип. 3. – К., 2003. – С. 207–242.
7. Чухліб Т. Козацький устрій правобережної України (остання чверть XVII ст.) – К., 1996. – 89 с.
8. Чухліб Т. Україна та Польща під час правління короля Яна III Собеського: пошуки втраченого миру? – УДЖ, 2002. - № 1. – С. 38–52.
9. Чухліб Т. Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи. – К., 2004. – 288 с.
10. Чухліб Т. Гетьмани і монархи. – К., 2006. – 639 с.
11. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків в 3 т. – К., 1991. – Т. 3. – 557 с.

Ігор Турейський (Київ)

учень 11 класу СЗШ № 22, дійсний член МАН,
секція історії України КМАНум

Прелюдія великої драми: Бихівська битва 1702 р.

Оголосивши у 1700 р. війну Швеції, Петро I вже з перших місяців став максимально використовувати для далеких походів на північ козацьке військо [3].

Серед багатьох битв, в яких брали участь українці, яскраво вирізняється Бихівська, яка відбувалася з 27 липня по 12 жовтня 1702 р. на території сучасної Білорусі (м. Бихів Могилевської області). Вона вирізняється тим, що в ній з обох протидіючих боків були українські козаки, ті, що воювали за гетьмана Мазепу та Петра I, та ті, що вирішили підтримати литовського гетьмана-магната Я.Сапегу, який був прибічником шведського короля Карла XII.

Передумовами битви стали політичні перипетії у Речі Посполитій. Але почалися вони ще до початку Північної війни. У Литві та Білорусії магнатські роди одвіч-

но боролися за абсолютну гегемонію у країні. На початку 1690-х років абсолютно-го панування домогся могутній магнатський рід Сапег. Представники цього роду займали майже всі вагомні державні посади й своєю впливовістю могли навіть посперечатися із самим королем. За це їх зненавиділа уся литовсько-білоруська шляхта. В подальшому шляхетські суперечки переросли у громадянську війну, участь в якій взяли армії країн учасниць Північної війни. Так, рід Сапег залучився підтримкою Карла XII, а опозиція – підтримкою польського короля та московського царя [5]. Ці події й стали причиною Бихівської битви.

Перед розкриттям суті битви є доцільним з'ясувати питання участі у ній конкретних війська та їх командирів.

Тож, військо Речі Посполитої знаходилося під командуванням старости мозирського М.Халецького. Він очолював коронні війська кількістю у 6000 жовнірів [8].

Війська України-Гетьманщини знаходилися під проводом наказного гетьмана М.Міклашевського у кількості 12 000 чоловік. Відомо, що у складі війська були й правобережні козаки з загонів С.Палія [6] у кількості 200 чоловік [3].

Проти коронних польських та козацьких військ у Бихівській битві вели боротьбу приватні війська Яна Казимира Сапегі. Очолював їх Миколай Біздюкевич – парнавський підкоморний, командир сапезьких військ. Війська, що знаходилися у Бихівській фортеці, становили близько 4000 чоловік, і 1500 усілякого «сброду». У складі гарнізону були й запорозькі козаки у кількості 150 чоловік, вони були представлені у вигляді кінної та піхотної хоругви [10].

Бихів – це місто у Білорусі, ще з середини XVII ст. місто належало роду Сапег. Наприкінці XVI – початку XVII ст. гетьман Великого князівства Литовського К.Ходкевич, а потім – Сапегі перетворюють Бихів у потужну фортецю – одну з кращих на території Білорусі [9]. У 1702 р. диво фортифікаційного зодчества стало важливим стратегічним пунктом та оплотом сапезьких військ.

Датою початку облоги вважається 27 липня 1702 р. Петро I наказав Мазепі надіслати війська на допомогу мозирському старості Халецькому, війська якого вже знаходився біля міста-фортеці, але не наважувалися розпочати штурм [10]. Особисто Мазепа вирушити у похід не зміг й залишився у Батурині. Наказним гетьманом було призначено стародубського полковника М.Міклашевського. У серпні українські війська підходили до міста, але зустріли опір від сапезьких військ під командуванням Биздюкевича. Відбувся бій, значно переважаючи у кількості гетьманські війська завдали поразку сапезцям [1]. Залишки яких на чолі з командиром відступили до Бихова і збільшили його гарнізон до 4000 чоловік. З'єднавшись з військами регіментаря Халецького і маючи об'єднане вісімнадцятитисячне військо, козацькі війська розпочали штурми міських украплень [2].

Але перші спроби заволодіти містом успіху не принесли, вони були кровопролитними і марними: *«днем и ночью все осеннее время на крепкие валы Быховские наступательно к самим рвам Быховским шанцам приходили, из пушек и мелкаго ружья ручного из шанцев непрестанно били, где от сидельцов не малое число войска нашего одни от ран болезнуют, другие кончались смертию...»* [8, 946]. У вересні на допомогу гетьманцям був відсланий військовий інженер артилерійської

справи Ф.Кенігсек, а також значний артилерійський арсенал. Тепер козацьке-польське військо мало значну артилерійську підтримку у вигляді близько 100 гармат. Великі втрати гарнізону, руйнування укріплень, поранення командира призвели до капітуляції міста-фортеці. Були підписані мирні договори між командуванням об'єднаного війська та представниками бихівської спільноти [10]. 12 жовтня була припинена облога, за іншими данинами, 5 жовтня, місто присягнуло на милість польського короля Августа II [1].

Місто-фортеця опинилася під контролем коронних військ Речі Посполитої. Цю подію можна назвати великою поразкою Сапег, які остаточно втратили свої позиції у державі. На жаль, ці політичні вигоди були змуровані на козацькій крові.

Про втрати військ у битві відомо дуже мало. Козацькі війська втратили 200 чоловік вбитими, серед них й 2 сотники, і стільки ж виявилися пораненими. Відомо, що війська Халецького активної участі у битві не брали і тому й втрати їх були незначні. Військо, що знаходилися у Бихові, понесло великих втрат, адже після капітуляції фортеці з неї вийшло лише 3 хоругви та й ті неповні.

У складі биховського гарнізону були запорозькі козаки. Ця обставина є певною особливістю битви, адже вперше у Північній війні козаки воювали з козаками. Зацікавлює, насамперед, чому вояки зробили такий крок, пішли на службу до прихильника власних ворогів, які обставини спонукали їх до цього.

По-перше, козацькі війська, які потрапили у Прибалтику, жили несолодко. Погане забезпечення українських військ, невміле керування ними з боку російського головного командування, великі втрати серед козацтва, а також використання їх як допоміжної робочої сили продовжували стимулювати масові переходи українців на бік Шведського королівства, а також самовільне повернення козаків до України [7].

Запорожці перешли до сапезького війська, вертаючись наприкінці 1701 р. зі служби під Ригою та Псковом [4].

Першопричиною переходу було скрутне економічне становище і жорстока несправедливість до козаків. Тому пошук підзаробити військовим промыслом і привів козаків до Бихова. Але не тільки скрута змушувала піти на такі кроки, навряд чи оті запорожці у своїх діях переймалися великодержавними ідеями про незалежну Україну, але вони бачили, що по цій дорозі з Мазепою і Петром I вони далеко не зайдуть і тому обрали інший життєвий шлях.

Після перемоги в Бихівській битві козацько-польського війська частина козаків-сапезців потрапила до полону й прибула до Батурина. Гетьман Мазепа хотів їх стратити. Але за них заступилася уся козацька старшина, що була під Биховом, адже обіцяла усім полоненим життя. Тому гетьман й не зміг виконати свої наміри.

Під час цих подій мала місце й така історія: деякі козаки не менше 1000 чоловік (скоріше, запорожці), відмовилися від штурмів Бихова, бо знали, що там знаходяться їхні побратими – запорозькі козаки. Розгніваний цар Петро I наказав Мазепі вжити заходи по всій суворості військового закону. Головні ініціатори заколотів були страчені, інші, які негайно підкорилися, були відіслані під Смоленськ [10]. Напевне, така ж доля спіткала й бихівських бранців, які були змушені стати простими селянами і жити на чужині.

Бихівська битва 1702 р. зіграла певну роль для всіх учасників Північної війни, як і будь-яка баталія у ній. Насамперед, визначальною вона стала для народів Литви та Білорусі, адже це була шляхетська колотнеча цих народів. Для Московії та Шведського королівства, ця битва теж була визначальною, бо вирішила політичні спрямованість ВКЛ, звісно на бік царя Петра I та Августа II. За цими військово-політичними перемогами можна прогледіти й незавидну долю України.

Північна війна обернулася драмою для всієї України не тільки через кровопролитні бойові дії. Її кульмінацією однозначно стала Полтавська битва (1709 р.), козаки були задіяні з обох протидіючих сторін. Про трагічні наслідки цієї битви годі й казати. Якщо взяти до уваги музику, треба зазначити, що у кожній драми є прелюдія – короткий твір, що завжди передує довшому, складнішому твору. Так й у історії, менша подія передує більшій. Бихівська битва лише дала зрозуміти, що українське козацтво, народ бачить різні стежки до свого майбутнього. І це стало прелюдією великої і кривавої драми українського народу.

Список літератури

1. Бантыш-Каменский Д.Н. История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетьманства. – К.: Южно-Русское книгоиздательство Ф. А. Иогансона, 1903. – 609 с.
2. Історія русів /Укр. пер. І. Драча; [Передм. В. Шевчука; Прим. Я. Дзири, І. Дзири; Іл. О. Шганка]. – К.: Веселка, 2003. — 366 с., іл.
3. Оглоблин О. Гетьман І.Мазепа та його доба. Нью-Йорк • Київ • Львів • Париж • Торонто – 2001. – 464 с.
4. Письма и бумаги Петра Великого.– СПб.: Гос. Типография, 1889. Т.2 (1702 – 1703). – 721 с.
5. Сагановіч Г. Нарыс гісторыі Беларусі ад старажытнасці да канца XVIII ст. – Мн.: Энцыклапедыкс, 2001.–412 с.
6. Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете. Книга первая. – М., 1859. Ч.2. – 720 с.
7. Чухліб Т. Козаки і Монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648–1721 рр. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2009. – 616 с.
8. Эварницкий Д.И. Источники для истории запорожских казаков. Владимир.: Типолитография губернского правления. 1908. – Т. 1. – 1076 с.
9. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. / Беларус. Ёнцыкл; Рэдкал.: Б.І. Сачанка (гал. рэд.) і інш.; Маст. Э.Э. Жакевіч – Мн.: Бел. Эн, 1994. – 537с.: іл.
10. Яворницкий Д.И. История запорожских казаков. – К.: Наукова думка, 1990. – Т.3. – 560 с.

Олена Походяща (Київ), зав. сектору
Національного музею історії України,
кандидат історичних наук

До історії створення епітафій на честь В.Кочубея та І.Іскри

Епітафії на честь козацької старшини є унікальними історичними пам'ятками. Цінність таких пам'яток у їх інформативності, у відображенні відношення автора та співвітчизників до спочившого. Традиція використовувати епітафії в Україні була запозичена з італійської та польської культур, а зародилася ще в стародавньому